

Český stát v personální unii s Uhrami (1490-1752)

V roce 1490 byl český král Vladislav II. Jagellonský (vládl 1471-1516) zvolen také králem uherským. Personální unie svatováclavské a svatoštěpánské koruny sice nevznikla poprvé, tentokrát se však udržela po celá staletí. Obě monarchie si uchovaly vlastní panovnickou kancelář, vydávající písemnosti jménem téhož panovníka, ale pod pečeti se svébytnou heraldickou kompozicí, charakteristickou pro každý stát.

Krátce po Vladislavově odjezdu do Uher došlo ke změně uprostřed pečeti z české kanceláře. Nově vytvořený větší znak na nich nahradil dosavadní štít s dvouocasým lvem, který samozřejmě ani nyní jako malý znak nepřestal reprezentovat českého krále při většině příležitostí, např. na mincích. Čtvrcený panovníkův větší znak střídá uherské pruhy s českým lvem a ve středním štítku obsahuje erb vládnoucí dynastie, jímž za Jagellonců byla polská orlice.

Doba Jagellonců u nás netrvala dlouho, ale ohledně státní symboliky přinesla ještě jeden tradiční rys. Od roku 1523 se ustálilo šest zemských znaků v okrajových štítcích na větší pečetě, zastoupení získala Morava, Slezsko, Lucembursko, Dolní Lužice, Budyšínsko a Zhořelecko. Jejich výběr vycházel ze vzpomínky na slavnou epochu císaře Karla IV. Tehdy vznikly znakové galerie na Staroměstské mostecké věži v Praze a na hradě Točnicku, obsahující vedle císařské orlice a dvouocasého lva osm znaků zemí České koruny, včetně hrabství Sulzbach a svídnického vévodství. Karel IV. jako hlava lucemburské dynastie demonstroval znaky zemí patřících jejím členům, vynechal naopak ty, které ovládali Přemyslovci (Opavsko) i Piastovci (hornoslezská vévodství). Sulzbaško ztratil sám Karel IV. a Svídnicko, zastoupené ještě na mincovní pečetě Ladislava Pohrobka z roku 1456, odpadlo za Vladislava II. Jagellonského, protože původně vratislavská černá orlice se stříbrnou pružinou na hrudi ve zlatém poli se prosadila v roli společného znaku celého Slezska, zcentralizovaného Matyášem Korvínem. Šest zbýlých zemských znaků krátkodobě přečkalo i zrušení české kanceláře v roce 1749, mezi nimi lucemburský, v jehož případě šlo o pouhou historickou reminiscenci bez jakéhokoli reálného vlivu; od roku 1526 totiž Habsburkové žádný vztah Lucemburska k České koruně nepřipouštěli.

Jelikož se Vladislav Jagellonský zdržoval téměř trvale v Uhrách a navíc propukaly spory ohledně panovnických pečetidel, vznikla v roce 1508 neosobní větší pečeť České koruny. Uprostřed nahradila králův znak postavou "věčného vládce" sv. Václava s tradiční plamennou orlicí a navíc se štítem s českým lvem. Okraje vyplňovalo, stejně jako u větší panovnické pečeti, šest štítků

se znaky Moravy, Slezska, Lucemburska, Dolní Lužice, Budyšínska a Zhořelecka. Typář (pečetidlo) větší svatováclavské pečeti se později ztratil, ale neupadl v zapomnutí; v roce 1619 byl obnoven, přičemž nedošlo k žádné změně rozměrů, obrazu v pečetním poli ani opisu. Pozoruhodné je, že za vlády krále Bedřicha Falckého (1619-1620) se u ní vyskytuje modro-bílo-červený závěs, který vznikl připojením rodové modré barvy dynastie Wittelsbachů k tradičním bílé a červené.

Brzy po větší pečetě České koruny si stavové pořídili i menší svatováclavskou pečeť, lišící se především absencí okrajových štítků. Důsledně tím napodobili situaci v královské kanceláři s její dvojicí typářů.

Nástup Habsburků v roce 1526 přinesl změnu rodového erbu ve středním štítku čtvrceného znaku a získání titulu římského krále panovníkem vedlo později k umístění tohoto znaku na hrud' jednohlavé orlice, po dosažení císařské hodnosti pak dvouhlavého orla se svatozářemi a bez vlastního štítu.

Větší pečeť se od sekretů lišila, kromě šestice andělíčky držných zemských znaků na orlích křídlech, také věnováním většího prostoru rodovému erbu. Rakousko-burgundský polcený štítek, jenž nahradil jagellonskou orlici na sekretech, zaměnila složitější kompozice se srdečním a středním štítkem o celkem jedenácti polích. Zahrnovaly erby rakouských, španělských a burgundských zemí, aby byl zdůrazněn evropský rozměr habsburské moci. Tento ožitý heraldický symbol včetně doprovodných okrajových štítků se objevuje na dobových rytinách i v tištěných knihách. Jako všeobecně srozumitelné znamení českého krále a říšského arcibiskupa se od pečeti odpoutal a užíval samostatně. Proto lze mluvit o velkém znaku se složitějším dynastickým erbem uprostřed a o středním znaku s rakousko-burgundským štítkem, v němž se někdy místo burgundských pruhů vyskytovala kastilská věž.

Do českého prostředí pronikala i dynastií upřednostňovaná rakouská varianta středního (s uherskými pruhy v 1. a dvouocasým lvem ve 2. poli, zatímco 3. obsahovalo rakousko-burgundský a 4. kastilsko-leonský znak) a zejména malého erbu (na hrudi orla pouze rakousko-burgundský znak).

Svébytně řešená heraldická symbolika krále Bedřicha Falckého zůstala jen epizodou. V malém znaku se místo dosud dominujícího českého lva objevil polcený štít, kde lva zůstala vyhrazena jen pravá polovina a levou obsadil falcký erb. Čtvrcený větší znak v souladu se zásadami stavovské konfederace umístil do polceného 3. a 4. pole zemské znaky Moravy, Slezska, Horní Lužice (byl totožný s budyšínským) a Dolní Lužice;

1. a 2. odpovídalo znaku malému. Poprvé se tak moravská a slezská orlice dostaly v královském erbů na stejný štít s dvouocasým lvem, byť velikost jejich polí byla poloviční.

Po vítězství Habsburků v bitvě na Bílé hoře 8. listopadu 1620 v Čechách malý znak v praxi často nahrazoval císařský orl, který nesl na hrudi v srdečním štítku dvouocasého lva, ve Slezsku se stále více prosazovala místní orlice a na Moravě zesílilo pronikání rakouských variant znaků.

Za třicetileté války vznikly se stálou armádou i vojenské prapory na dlouhých žerdích, tak jako existují dodnes. Pro pěší pluky habsburské armády se postupně staly typickými prapory s trojstranným plaménkovým lemem. Až do roku 1743 jejich konkrétní podobu neurčovaly žádné předpisy ani nařízení, u jednotek naverbovaných nebo placených v Čechách se uplatnily i červené vojenské prapory s dvouocasým lvem.

Nástup Karla VI. (vládl 1711-1740) po předčasné smrti císaře Josefa I. znamenal konec užívání starého znaku z posledního desetiletí 15. století v české kanceláři. Protože nový panovník nosil titul španělského krále a bylo nutné promítnout jej do složení znaků, naskytla se příležitost k zásadní změně. Již kurfiřtská pečeť Karla VI. nese v souladu s názorem, že uprostřed je místo pro nejdůležitější část celého znaku, ve středním štítku dvouocasého lva. Také české pečeti Karla VI. nahradily štít na hrudi orla, ostatní však zůstalo, u větší pečeti včetně šestice zemských znaků na orlích křídlech, beze změny. Přední štít nyní obsahuje dvouocasého lva, jednotlivá pole čtvrceného zadního štítu pak erbovní znamení kastilské, uherské, aragonsko-sicilské a nakonec rakousko-burgundské (dosavadní symbol dynastie).

Lv se přesunul do předního štítu a i napříště v něm zůstal, ovšem s výjimkou nového velkého znaku České koruny. Tento znak byl vytvořen díky pro 18. století charakteristické snaze o systematickosti, doložen je při příležitosti pražské korunovace Karla VI., ale možnosti praktického uplatnění měl velmi omezené. Bez ohledu na honosné provedení se znakovým stanem a štítonoší zahrnul, kromě neobvykle sestaveného dynastického erbu ve středním štítku, pouze heraldické symboly českých zemí. Císařského orla či uherské pruhy bychom v něm hledali marně. Za zmínku stojí, že ani jeden z trojice českých lvů zde není korunovaný.

Po nástupu Marie Terezie (vládla 1740-1780) se na pečeti české kanceláře uvolnila dvě pole čtvrceného štítu, předtím obsazená španělskými znaky. Proto do prvního pole postoupily uherské pruhy, do druhého rakousko-burgundský znak, třetí pole obsadila moravská a čtvrté slezská orlice. Počet okrajových štítků se u větší pečeti omezil na zbývající čtyři - lucemburský, dolno-lužický, budyšínský a zhořelecký. Nárok na císařského orla Marie Terezie zpočátku postrádala.

V letech 1741-1743 se s dočasným úspěchem pokoušel převzít vládu v Čechách Karel Albrecht Bavorský, který byl stejně jako dříve Bedřich Falcký příslušníkem dynastie Wittelsbachů. I on užíval z titulu českého krále jen menší pečeť. Zobrazuje dvouhlavého orla, symbol říšského vikáře, nesoucího na hrudi čtvrcený štít s dvouocasým lvem ve středním štítku a se znaky Bavorska, Falce, Rakouska a Leuchtenberska; na území Moravy ani Slezska kompetence tohoto krále dosahovat vůbec neměly. Když po získání císařského titulu zavedl nové pečeti s dvouocasým lvem v pravé polovině hlavního štítu, neovládal již ani Čechy.

* * * * *

22) Čtvrcený znak na větší pečeti Vladislava II. z české kanceláře

22)

Čtvrcený znak na větší pečeti Vladislava II. z české kanceláře.

1492, 17. dubna, Budín, pečeť, orig., vosk, opis latinsky, průměr: 6,7 cm.
SÚA Praha, ŘM, inv. č. 2393

Uprostřed této pečeti je čtvrcený větší panovníkův znak se středním štítkem nesoucím polskou orlici dynastie Jagellonců. V 1. a 4. poli má uherské pruhy, ve 2. a 3. českého lva, výjimečně se objevovalo i obrácené pořadí heraldických symbolů obou království. Okrajové štítky již nezasahují do opisu, oproti době krále Jiřího z Poděbrad se pouze vyměnilo pořadí lucemburského se slezským.

23) Větší svatováclavská pečeť

23)

Větší svatováclavská pečeť.

1620, 12. května, Praha, pečeť, orig., vosk, opis latinsky, průměr: 9,5 cm.

SÚA Praha, AČK, inv. č. 2362

Neosobní větší pečeť České koruny z roku 1508 se inspirovala reversem mincovní pečeti Vladislava II. Původní typář byl stříbrný a ztratil se asi v roce 1547 v souvislosti s prvním protihabsburským odbojem. Druhý, dokonce zlatý typář existoval v letech 1619-1620.

24)

Menší svatováclavská pečeť.

1608, 26. června, Praha, pečeť, orig., vosk, opis latinsky, průměr: 5,5 cm.

SÚA Praha, AČK, inv. č. 2285

Stříbrný typář této pečeti zastupoval v období 1547-1619 chybějící větší pečetidlo se sv. Václavem; také on se ztratil v roce 1620. Opis „SIGILLVM. MINVS. REGNI. BOEMIE“ je umístěn na zvlněné pásce.

24) Menší svatováclavská pečeť

25) Větší pečeť krále Ludvíka z české kanceláře

25)

Větší pečeť krále Ludvíka z české kanceláře.

1523, 4. února, Praha, pečeť, orig., vosk, opis latinsky, průměr: 7,4 cm.

SÚA Praha, ČG-L, inv. č. 832

Od roku 1523 se na větších panovnických pečetích z české kanceláře zvýšil počet okrajových štítků, k dosavadním čtyřem přibily další dva. Heraldicky vpravo dole je budyšínská zeď, naproti ní dělený štítek zhořeleckého vévodství s dvouocasým lvem v horní polovině. Stejných šest okrajových štítků bylo již dříve na reversu mincovní pečetě Vladislava II. a na větším svatováclavském typáři.

26)

Čtvrcený znak na větší královské pečetě Ferdinanda IV.

1652, 26. května, Vídeň, pečeť, orig., vosk, opis latinsky, průměr: 9 cm.

SÚA Praha, ČG - L, inv. č. 4227

Po nástupu Habsburků na český trůn v roce 1526 vystřídal Jagellonskou orlici uprostřed čtvrceného znaku polcený rakousko-burgundský štítek. Celý znak je dobře patrný na větší pečetě následníků trůnu, uherských králů Ferdinanda IV. a Leopolda I. ze 17. století. Kartuš s ním doplňuje královská koruna a kolana (řetěz) Řádu zlatého rouna, užívaného již od roku 1526.

26) Čtvrcený znak na větší královské pečetě Ferdinanda IV.

27)

Znak českého kurfiřta.

Tisk, papír, německy, 20,5 x 32,4 cm.

Siebmacher's Wappenbuch, Nürnberg 1705.

SÚA Praha, Knihovna B, Staré tisky, sign. IV A 47

Od roku 1526 byla uprostřed větších pečetí české kanceláře ve čtvrceném štítu obsažena složitější varianta dynastického symbolu. Je reprodukována ve starém vydání Siebmacherova erbovníku, zahrnuje tyrolskou orlici s habsburským lvem, dále znaky Rakouska, Burgundska, Kastilie, Leonu, Aragonie, Brabantska, Švábska, Flander a dole ve špiči Granady; místo Brabantska původně zaujímal Sicílie a pozici Švábska zpravidla obsazoval tzv. nový znak Burgundska.

28)

Znak krále Bedřicha Falckého.

1620, Praha, tisk, papír, velikost znaku: 5,7 x 6 cm.

SÚA Praha, SNA, inv. č. 32

Znak pod královskou korunou je čtvrcený, ve 2. poli se nachází falcký lev, bavorské routy a říšské jablko, které symbolizuje kurfiřtský titul nositele hodnosti říšského arcistolníka. V pravé polovině 4. pole prázdnou plochu v hornolužickém znamení vyplnilo tzv. damaskování. Na pečetě Bedřich Falcký tento znak navíc obtočil anglickým podvazkovým řádem.

28) Znak krále Bedřicha Falckého

27) Znak českého kurfiřta

32) Velký český znak v neoficiálním tisku, vydaném při příležitosti pražské korunovace Karla VI.

29) Bílo-červeno-modrý závěs pečeti z doby Bedřicha Falckého

31) Znak na menší české pečeti Karla VI.

29)

Bílo-červeno-modrý závěs pečeti z doby Bedřicha Falckého.

1620, 12. května, Praha, orig., pergamenové listina, 31 x 35 cm.

SÚA Praha, AČK, inv. č. 2362

Mezi historické kuriozity patří fakt, že za vlády krále Bedřicha Falckého se při slavnostních příležitostech užívaly barvy, které jsou náhodně totožné s oficiálními barvami, zavedenými v Československé republice roku 1920. Tenká zlatá šňůra pouze zpevňuje závěs pečeti.

30)

Vojenský prapor z doby Ferdinanda III. s českým lvem.
Kresba Zdirad J. K. Čech

Podobu tohoto vojenského pěchotního praporu habsburské armády známe jen díky tomu, že byl během třicetileté války ukořistěn Švédy. Lev drží vavřínový věnec s korunovaným monogramem vládnoucího císaře Ferdinanda III.

31)

Znak na menší české pečeti Karla VI.

1738, 27. ledna, Vídeň, vosková pečeť pod papírovým krytem, orig., opis latinsky, průměr: 6,1 cm.

SÚA Praha, PT, inv. č. 1140

Okrajové štítky na rozdíl od tehdejší velké pečeti císaře Karla VI. z české kanceláře chybí, ale podoba štítu na hrudi orla je totožná: uprostřed dvouocasý lev, v 1. poli kastilská věž, ve 2. uherské pruhy, ve 3. heraldická znamení Aragonie a Sicílie, ve 4. Rakouska a Burgundska. Menší panovnické pečeti se v 17. a 18. století zpravidla přitiskovaly pod papírovým krytem, aby se zabránilo jejich oddrolení.

32)

Velký český znak v neoficiálním tisku, vydaném při příležitosti pražské korunovace Karla VI.

Tisk, papír, německy, 9,5 x 16,5 cm.

Das Königliche Böhmische Crönungsceremoniel, Frankfurt-Leipzig 1723.

SÚA Praha, DZ-ÚDZ, inv. č. 354

Netypicky sestavený velký znak, reflektující pouze české tituly císaře Karla VI., je pozoruhodný také díky dvouocasým lvům v roli štítonošů. Dynastický štítek uprostřed má v levé polovině místo obvyklého Burgundského znaku Kastilie. Ta reprezentuje Španělsko, za jehož legitimního krále se Karel VI. celý život považoval.

č. 30) Vojenský prapor z doby Ferdinanda III. s českým lvem

33)

Český znak Marie Terezie na pečetidle.

1749, orig., mosaz, opis latinsky, průměr: 4,7 cm.

SÚA Praha, Typáře, inv. č. 45

V roce 1749 si pražský archiv královské reprezentace a komory pořídil vlastní pečetidlo s českou formou znaku královny Marie Terezie. Uprostřed je dvouocasý lev, v 1. poli uherský a ve 2. rakousko-burgundský znak, ve 3. moravská a ve 4. slezská orlice.

34)

Větší pečeť Marie Terezie z české kanceláře.

1747, 4. července, Vídeň, pečeť, orig., vosk, opis latinsky, průměr: 11 cm.

SÚA Praha, ČG-L, inv. č. 4763

Poslední velká pečeť české kanceláře sloužila po jejím zrušení k 1. květnu 1749 ještě tři roky Haugvicovu direktoriu. V okrajových štítcích jsou znaky Lucemburska, Dolní Lužice, Budyšínska a Zhořelecka, první a poslední z nich v roce 1752 z české státní symboliky zmizely. Za pozornost stojí také realistické provedení svatováclavské koruny.

33) Český znak Marie Terezie na pečetidle.
Obráceno zrcadlově.

35)

Znak na české pečetí krále Karla Albrechta.

1741, 15. prosince, Praha, pečeť, orig., vosk, opis
latinsky, průměr: 6,3 cm.

SÚA Praha, ŘP, inv. č. 489

Majetek řádu premonstrátů, Strahov

Na své české pečetí použil Karel Albrecht Bavorský, soupeř Marie Terezie, čtvercý znak s dvouocasým lvem uprostřed. Stříbrno-modře routované 1. pole představovalo Bavorsko, černé 2. pole se zlatým lvem Falc a zlaté říšské jablko mezi nimi hodnost arcistolníka (spolu s kurfiřtským titulem císař tuto hodnost v roce 1623 přenesl na katolickou bavorskou větev rodu Wittelsbachů). Ve 3. červeném poli bylo stříbrné rakouské břevno a ve 4. stříbrném modré břevno lantkrabství leuchtenberského. Štít na hrudi římského orla doprovázela královská koruna, Zlaté rouno a bavorský Řád svatého Jiří.

mimo chronologický přehled

36)

Kurfiřtská pečeť Karla VI. z roku 1711.

O. Posse, Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige von 751 bis 1806, IV, Dresden 1913.

Kurfiřtská pečeť krále Karla VI. upřednostňovala ve středním štítku dvouocasého lva, ale s českým prostředím jinak neměla nic společného. Znak v pečetním poli dále zahrnuje heraldické symboly Kastilie, Leonu, Uher, Dalmácie, Chorvatska, Slavonie (ve formě, která později sloužila jako znamení Bosny), Rakouska a Burgundska, zdobí jej královská koruna a Řád zlatého rouna. Užíval se při přípravách volby Karla VI. římským králem, během nichž panovník vystupoval v roli českého kurfiřta. Průměr pečeti je 10,3 cm.

34) Větší pečeť Marie Terezie z české kanceláře

35) Znak na české pečetí krále Karla Albrechta

36) Kurfiřtská pečeť Karla VI. z roku 1711

